

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ДЕРГІЛЬОВА Олена Григорівна

УДК 340.1

**НОТАРІАЛЬНІ АКТИ В СИСТЕМІ ПРАВОВИХ АКТІВ
СУЧАСНОГО ПРАВА: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
ДУДЧЕНКО Валентина Віталіївна,
Національний університет «Одеська
юридична академія»,
професор кафедри загальнотеоретичної
юриспруденції

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ГУСАРЕВ Станіслав Дмитрович,
Національна академія внутрішніх справ,
перший проректор;

кандидат юридичних наук, доцент
МАНЬКО Денис Григорович,
Міжнародний гуманітарний університет,
доцент кафедри теорії та історії держави і права.

Захист відбудеться 14.09 2017 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Академічна, 2.

Автореферат розісланий «11» серпня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла-Тіунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасний стан розвитку суспільних відносин, визнання людини найвищою соціальною цінністю зумовлює необхідність переосмислення базових категорій соціального життя і, найперше, права. Право, як універсальний соціальний регулятор, забезпечує цілісне і гармонійне існування суспільства, виступає одним із основних засобів утілення у життя таких загальнолюдських цінностей, як свобода, справедливість, формальна рівність, демократія. Ефективність впливу права на соціальні відносини безпосередньо залежить від його якісного формального вираження і на нормативному, і на індивідуальному рівнях правового регулювання.

У сучасних умовах модернізації суспільства і розвитку правової системи значну роль у реалізації прав і свобод людини відіграють саме індивідуально-правові акти. Особливим видом таких актів є нотаріальні акти, котрі в юридично-обов'язковій формі закріплюють результати нотаріальних дій. Тим паче, нотаріальні акти активно використовуються не тільки в межах окремої держави, а й у взаємовідносинах між громадянами різних держав. Така мобільність і варіативність сфер використання породжує потребу сучасного суспільства в якісних нотаріальних актах.

У зв'язку з цим встановлення природи та сутності нотаріальних актів, їх місця у сучасному праві є одним із актуальних напрямів досліджень юридичної науки. Це питання має не лише теоретичне значення, оскільки правова система, яка сьогодні перебуває на стадії реформування, з одного боку, зобов'язана орієнтуватися на певну правову традицію, а, з іншого – має відображати основні трансформаційні процеси сучасності.

Варто наголосити, що питанням аналізу нотаріальних актів і нотаріальної діяльності було присвячено окремі дослідження і статті здебільшого фахівців у сфері цивільного права і процесу В.В. Баранкової, В.В. Комарова, С.Я. Фурси та ін., але комплексного загальнотеоретичного дослідження нотаріальних актів ще не проводилося.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до теми науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» на 2011–2015 рр. «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер – 0110U000671), «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U001842) на 2016–2020 рр., та плану науково-дослідної роботи кафедри загальнотеоретичної юриспруденції «Наступність та оновлення як тенденція розвитку держави і права сучасної України».

Мета і задачі дослідження. Метою є формування загальнотеоретичної конструкції нотаріального акта та визначення його місця у системі сучасних правових актів.

Для досягнення мети було поставлено та вирішено такі задачі:

- визначити та охарактеризувати особливості методології дослідження нотаріальних актів у сучасному праві;
- охарактеризувати сучасне право та дослідити специфіку його відображення у письмових актах;
- сформувати соціально-правовий вимір нотаріату та виокремити його інституціональні складові;
- розкрити сутність правових актів, провести їх класифікацію та визначити місце нотаріальних актів у цій системі;
- встановити поняття та здійснити класифікацію нотаріальних актів;
- встановити юридично-технологічні складові створення нотаріальних актів в Україні;
- виявити особливості створення та застосування нотаріальних актів у системах латинського та англосаксонського нотаріату;
- виявити та проаналізувати перспективи застосування нотаріальних актів як інструментів медіації в Україні.

Об'єктом дослідження є правові акти у сучасному праві.

Предметом дослідження є нотаріальні акти у системі правових актів сучасного права.

Методи дослідження. В основу методології дослідження нотаріальних актів у сучасному праві покладено такі принципи: об'єктивності, історизму, всебічності. Для характеристики предмета дослідження використовувалися окремі методологічні підходи: антропологічний, феноменологічний, герменевтичний, ціннісний, цивілізаційний, системний, порівняльний.

Відповідно до цих підходів і принципів у процесі дослідження використовувалися: загальнонаукові методи (теоретичні та емпіричні): діалектика, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення та ін. Указані методи застосовувалися упродовж усього дослідницького процесу, за їх допомогою виявлені об'єктивні історичні, соціальні, етнічні закономірності розвитку письмових правових актів; спеціально-наукові методи теорії держави і права: історико-правовий метод – для вивчення історичного розвитку формування нотаріату, виявлення основних закономірностей та випадковостей його розвитку, визначення особливостей фіксації нотаріальних дій у певних правових актах (п.п. 1.1, 3.1, 3.2); логіко-семантичний метод – для поглиблення та розвитку категорійного апарату загальнотеоретичної юриспруденції (п.п. 1.2, 2.1, 2.2); герменевтичний метод – для дослідження особливостей тлумачення нотаріальних актів у різні історичні періоди та із урахуванням підходів різних шкіл розуміння права (п.п. 2.3, 3.1, 3.2); формально-догматичний метод – при аналізі положень нормативно-правових актів, встановленні зовнішніх ознак правових явищ, їх відмінності між собою та формулюванні дефініцій (п.п. 1.3, 2.3, 3.3); порівняльно-правовий – для зіставлення юридичних понять, явищ і процесів, щодо фіксації нотаріальних дій у певних документах різних систем нотаріату (п.п. 3.1, 3.2).

Теоретичну основу дослідження складають наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених щодо розкриття природи правових актів та їх ролі у соціальному регулюванні, а саме: С.С. Алексєєва, С.Д. Гусарєва, В.В. Дудченко, Д.А. Керімова, М.І. Козюбри, А.В. Красницької, Н.М. Крестовської, А.Ф. Крижановського, С.І. Максимова, Д.Г. Манька, В.С. Нерсисянца, Н.М. Оніщенко, Ю.М. Оборотова, А. В. Полякова, В.М. Протасова, П.М. Рабіновича, О.Ф. Скакун, С.Г. Стеценка, О.Д. Тихомирова, Ю.О. Тихомирова, С.Я. Фурси та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що уперше на дисертаційному рівні здійснено загальнотеоретичне дослідження нотаріальних актів як особливого виду правових актів. Новизну дослідження конкретизовано у таких положеннях:

уперше:

обґрунтовано й уведено до категоріального апарату загальнотеоретичної юриспруденції поняття мутуального правового акта, під яким слід розуміти юридично обов'язкову форму вираження взаємодії письмових індивідуально-правових актів, завдяки якій один акт, складений відповідно до закону, забезпечує юридичну вірогідність та обов'язковість іншого документа, але окремо кожен із цих актів не має юридичної сили;

розроблено рекомендацію щодо внесення змін до Закону України «Про нотаріат», а саме: доповнити його статтею 7-1 «Нотаріальні акти» такого змісту: «Нотаріуси фіксують формальне відображення нотаріальної дії у нотаріальних актах. Нотаріальні акти – це юридично обов'язкова форма вираження результату нотаріальних дій у письмових індивідуально-правових актах»;

виокремлено самостійні та мутуальні нотаріальні акти, до мутуальних нотаріальних актів належать документи, які виражені у формі юридично значущого симбіозу двох правових актів (наприклад, нотаріальні написи); самостійними нотаріальними актами є окремі документи, вірогідність яких не потребує будь-яких додаткових актів (наприклад, свідоцтва);

проведено порівняльно-правовий аналіз особливостей створення та застосування нотаріальних актів у різних системах нотаріату;

удосконалено:

положення щодо загальнотеоретичного визначення правових актів та їх ролі у сучасних процесах правового регулювання, згідно з якими під правовим актом слід розуміти засновану на правовій нормі форму вираження волевиявлення уповноваженого суб'єкта права, у якій фіксується результат юридичної дії за наслідками розгляду юридичної справи, таке волевиявлення здебільшого оформляється у вигляді письмового документа (акта-документа);

класифікацію правових актів, а саме виокремлено: 1) за критерієм юридичної природи – самостійні і мутуальні акти; 2) за критерієм юридичної субординації (нормативності) – нормативно-правові, індивідуально-правові та акти офіційного тлумачення;

поняття нотаріату, під яким слід розуміти систему нотаріальних органів і посадових осіб, які здійснюють від імені України публічну діяльність щодо встановлення та забезпечення юридичної вірогідності певних об'єктів і беруть участь у реалізації функцій держави із захисту та втілення у життя прав і законних інтересів різноманітних суб'єктів права;

класифікацію суб'єктів нотаріального процесу, а саме виокремлено такі види суб'єктів: 1) нотаріуси; 2) особи, наділені правом вчинення нотаріальних дій;

інституціональну складову нотаріату, яка охоплює: 1) за функціональним критерієм: а) інститут призначення, б) інститут повноважень, в) інститут відповідальності; 2) за суб'єктним складом: а) державні та приватні нотаріальні контори, державні нотаріальні архіви; б) дипломатичні та консульські установи; в) посадові особи органів місцевого самоврядування; в) окремо уповноважені особи – головні лікарі, капітани морських суден, начальники експедицій, начальники медичної частини, командири військових частин, начальники місць позбавлення волі;

набули подальшого розвитку:

поняття сучасного права, під яким слід розуміти структурно-системну сукупність традиційних і новітніх правових норм офіційного та загальнообов'язкового характеру, спрямованих на регулювання суспільних відносин як внутрішньо-, так і міждержавного характеру, основою якої виступають природні права і свободи людини;

визначення юридичної природи, під якою слід розуміти правову категорію, яка відображає правоутворюючий взаємозв'язок юридичного факту і норми права, вказуючи не тільки на конкретні юридичні наслідки, а й розкриваючи сутність окремого правового феномена, його структуру, місце і роль серед інших правових явищ;

вихідні засади юридично-технічних правил створення індивідуально-правових актів на прикладі мутуальних нотаріальних актів.

Практичне значення одержаних результатів. Результати та висновки дослідження можуть використовуватися у:

науково-дослідній сфері – для подальшого поглиблення наукових знань про сутність сучасного права та форми його вираження;

правотворчості – при реформуванні та вдосконаленні цивільного й адміністративного законодавства щодо регламентації правового статусу нотаріату та порядку створення нотаріальних актів;

навчальному процесі – при викладанні навчальних курсів «Теорія держави і права», «Проблеми теорії держави і права».

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри загальнотеоретичної юриспруденції Національного університету «Одеська юридична академія», а також на всеукраїнських та міжнародних конференціях, серед яких: Всеукраїнська науково-практична конференція «Нові завдання та напрями розвитку

юридичної науки у XXI столітті» (м. Одеса, 26–27 лютого 2016 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах» (м. Запоріжжя, 26–27 серпня 2016 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку» (м. Херсон, 10–11 лютого 2017 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Теоретичний аналіз і наукові дослідження юриспруденції у світовій науці» (м. Київ, 16–17 грудня 2016 р.).

Публікації. Основні результати дослідження відображені у 10 публікаціях, з яких 5 наукових статей опубліковані у виданнях, затверджених Міністерством освіти і науки України як фахових з юридичних дисциплін, одна стаття – у науковому виданні іншої держави та 4 тезах доповідей на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації відповідає меті і завданням дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що охоплюють дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Обсяг дисертації становить 201 сторінка, з яких основний текст – 177 сторінки, список використаних джерел – 20 сторінок (206 найменувань), додатки на 2 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується вибір теми дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, мета і завдання дослідження через об'єкт і предмет дослідження, формуються основні положення, що містять наукову новизну, розкривається теоретичне і практичне значення одержаних результатів, наводяться дані про їх апробацію.

Розділ перший «Методологічні засади дослідження правових актів у сучасному праві» складається з трьох підрозділів і містить характеристику сучасного права та його відображення у письмових актах, методології дослідження нотаріальних актів у сучасному праві та особливостей прояву соціально-правового виміру нотаріату та його інституціональних складових у правовій реальності.

У **підрозділі 1.1. «Методологія дослідження нотаріальних актів у сучасному праві»** здійснено аналіз категоріально-методологічних засад дослідження правової природи нотаріальних актів у сучасному праві. Використовувалися наукові досягнення зі сфери філософії, політології, економіки, теорії держави і права, історії держави і права, юридичної деонтології, етики, загальної та соціальної психології, принципи: об'єктивності, історизму, усебічності.

При дослідженні природи нотаріальних актів також застосовувалися: антропологічний, феноменологічний, системний, герменевтичний, ціннісний та цивілізаційний підходи. Усебічний аналіз ролі людини у бутті

права дав змогу об'єктивно оцінити та охарактеризувати сутність вихідних начал правового регулювання суспільних відносин, їх правового захисту та особливих моделей використання.

Відповідно до встановлених підходів, ґрунтуючись на заявлених принципах, у процесі дослідження використовувалися такі групи методів: загальні методи мислення та теоретичного пізнання; загальнонаукові методи (теоретичні та емпіричні); конкретно-наукові методи (застосовуються окремими групами наук); спеціальні методи (використовуються конкретною наукою).

У *підрозділі 1.2. «Письмові правові акти в сучасному праві»* визначено, що алгоритм дослідження сучасного права має бути таким: встановлення поняття сучасного права, аналіз співвідношення сучасного права із правовою реальністю та порядку відображення в ньому правових актів, розкриття їх сутності, а також особливостей впливу процесів глобалізації та інтеграції на сучасне право. Але у будь-якому разі основою розуміння сучасного права є людина та її місце у правовій реальності.

Встановлено, що право виражається у різних формах, які відповідають правовій культурі, юридичній техніці, законодавчій практиці певних правових систем.

Сучасне право об'єктивується не лише у нормативних, а й в індивідуальних правових актах, особливим різновидом останніх є нотаріальні акти. Обґрунтовано, що нотаріальні акти належать до письмових правових актів, а саме юридичних документів правозастосовного характеру, оскільки їм властиві такі головні ознаки: видаються спеціально уповноваженими суб'єктами відповідно до закону, мають офіційний та обов'язковий характер, виражені у письмовій формі, спрямовані на регулювання суспільних відносин. Понад те, вони покликані врегульовувати індивідуально-визначені відносини, а тому займають значне місце у системі сучасного права, відповідаючи вимогам сучасного індивідуалізованого суспільства як один із засобів розв'язання юридичних конфліктів.

У *підрозділі 1.3. «Соціально-правовий вимір нотаріату та його інституціональні складові»* встановлено, що євроінтеграційний напрям розвитку українського суспільства зумовив активне реформування і правової сфери загалом, і правозахисної системи держави зокрема. Одним з інститутів останньої є нотаріат, існування якого визначається об'єктивними потребами суспільства у реалізації та захисті своїх прав і свобод. На теперішній час нотаріальна діяльність являє собою необхідні правові процедури, що дають змогу не тільки захистити права і свободи, але й привести певні об'єкти у стан, що відповідає вимогам чинного законодавства.

Ураховуючи специфіку нотаріальної діяльності й еволюцію її розвитку, можна зазначити, що вона посідає чільне місце у громадянському суспільстві, оскільки її функції спрямовані на охорону та захист законних

прав та інтересів, особливо у приватному житті. Під правозахисною функцією нотаріату слід розуміти забезпечення захисту урегульованих нормами права суспільних цінностей (прав, фактів, дій) шляхом надання їм юридичної вірогідності, встановлення правового стану суб'єктів права, реалізації інтересів суспільства, підтримання законності і правопорядку.

Нотаріат в Україні є системою нотаріальних органів і посадових осіб, які здійснюють від імені України публічну діяльність щодо встановлення та забезпечення юридичної вірогідності певних об'єктів і беруть участь у реалізації функцій держави із захисту та втілення у життя прав і законних інтересів різноманітних суб'єктів права. Інституціональна складова нотаріату містить у собі: 1) за функціональним критерієм: а) інститут призначення, б) інститут повноважень, в) інститут відповідальності; 2) за суб'єктним складом: а) державні та приватні нотаріальні контори, державні нотаріальні архіви; б) дипломатичні та консульські установи; в) посадові особи органів місцевого самоврядування; г) окремо уповноважені особи – головні лікарі, капітани морських суден, начальники експедицій, начальники медичної частини, командири військових частин, начальники місць позбавлення волі.

Розділ другий «Нотаріальні акти як особлива форма відображення сучасного права» складається з трьох підрозділів і присвячений дослідженню особливостей правових актів, їх класифікації та співвідношенню. Проаналізовано правову природу нотаріальних актів та юридично-технологічні складові їх створення.

У підрозділі 2.1. «Правові акти: поняття, види та особливості співвідношення в аспекті ідентифікації нотаріальних актів» встановлено, що рівень упорядкованості суспільних відносин суттєво залежить від чіткого визначення меж правового впливу та наявності ефективних форм права. Відображаючись у правових актах, право безпосередньо впливає на соціум, розкриваючи свою загальносоціальну та юридичну цінність. Саме завдяки формі право стає таким, що фактично діє у певних просторово-часових вимірах, з метою гарантування та забезпечення свободи індивіда.

Обґрунтовано, що правовий акт є формою вираження права, це актоволевиявлення (рішення) уповноваженого суб'єкта права, що регулює суспільні відносини. Фактично таке регулювання здійснюється шляхом встановлення (зміни, скасування) правових норм, а також визначення (зміни, припинення) на основі цих норм прав і обов'язків учасників конкретних правовідносин, міри їх відповідальності. Таке волевиявлення здебільшого має форму письмового документа (акта), але можлива усна і конклюдентна форми.

Установлено, що для аналізу форми вираження права слід застосовувати такі критерії класифікації правових актів: а) критерій юридичної субординації (нормативності); б) критерій форми вираження; в) критерій юридичної природи.

На підставі аналізу правостворюючого взаємозв'язку юридичного факту і норми права сформульовано визначення мутуального правового акта.

У *підрозділі 2.2. «Мутуальні нотаріальні акти у системі нотаріальних актів»* обґрунтовано, що нотаріальні акти виступають основою виникнення та розвитку (зміни або припинення) юридичних прав та обов'язків. Нотаріальний акт є формалізованим у письмовому правовому акті вираженням нотаріальної дії. Нотаріальні акти є різновидом індивідуально-правових актів як за порядком укладання, так і за правовою природою.

Здійснено класифікацію письмових нотаріальних актів за критерієм, який відображає особливості створення нотаріальних актів у процесі нотаріальної діяльності, та виокремлено такі їх види: мутуальні та самостійні. До мутуальних нотаріальних актів належать нотаріальні написи та засвідчення; до самостійних – свідоцтва, інші нотаріальні акти.

У *підрозділі 2.3. «Юридична техніка створення нотаріальних актів в Україні»* зазначено, що нотаріальні акти є особливим різновидом юридичних документів, тому на них поширюються як загальні правила юридичної техніки щодо створення письмових правових актів, так і спеціальні правила, закріплені у нормативно-правових актах, якими детально регламентовано, з одного боку, процедури вчинення нотаріальних дій, а, з іншого, вимоги до стилю, мови, структурних елементів та інших положень щодо формалізації результатів нотаріальної діяльності.

Технології створення нотаріальних актів у найбільш важливих аспектах відповідають вимогам і критеріям складання правозастосовних письмових правових актів.

Для нотаріальної діяльності, на протигагу іншим видам юридичної діяльності, необхідна відповідна ініціатива зацікавлених суб'єктів (наприклад, подання особою документа для засвідчення його копії чи справжності підпису на документі).

Як і будь-який правовий акт, нотаріальні акти мають відповідати вимогам, які є універсальними щодо всіх юридичних документів. До таких вимог належать: ясність, точність, простота та ефективність. Крім того, нотаріальний акт має відповідати вимогам законності та обґрунтованості, справедливості та доцільності. Наголошено, що нотаріальний акт має відповідати чинному закону. Ця відповідність певною мірою «зв'язує» всі індивідуально-правові акти, робить їх легальними.

Текст нотаріального акта повинен бути логічно-послідовним, зв'язним, точним, чітким, зрозумілим, інформаційно повним, аргументованим, переконливим. Аргументація та висновки мають бути об'єктивними. Мові нотаріальних актів властива послідовність і логічність викладу, вмотивованість висновків, однозначність змісту.

Розділ третій «Нотаріальні акти в окремих системах нотаріату» складається з трьох підрозділів і містить аналіз особливостей створення

та використання нотаріальних актів у системах латинського й англо-американського нотаріату, встановлення перспектив застосування нотаріальних актів як документів, у яких закріплюються результати медіації в Україні.

У **підрозділі 3.1. «Нотаріальні акти у системі латинського нотаріату»** досліджено природу та особливості виникнення, формування та розвитку інституту нотаріату як особливого явища у соціальному житті суспільства, на підставі чого встановлено роль і місце письмових нотаріальних актів у системі латинського нотаріату.

Для латинської системи офіційний нотаріальний документ має перевагу серед інших доказів у цивільному процесі і наділений найвищою доказовою силою законом. У таких країнах нотаріус виступає як незалежний представник держави та водночас несе особисту відповідальність за вчинені ним нотаріальні дії. Контроль за діяльністю нотаріуса латинського типу здійснює держава і професійна самоврядна громадська організація нотаріусів.

Останнім часом усе більше країн визнають переваги системи латинського нотаріату. Для суб'єктів права важливо, що звернутися до нотаріуса набагато економніше і швидше, ніж брати участь у судовому спорі, витрачаючи кошти і час на доведення фактів, які могли б вважатися безспірними. Тому письмові нотаріальні акти відіграють суттєву роль у системі латинського нотаріату, бо саме вони фіксують результат вирішення специфічних юридичних справ щодо надання вірогідності та автентичності певним об'єктам.

У **підрозділі 3.2. «Особливості створення та використання нотаріальних актів у англо-американській системі нотаріату»** зазначено, що англо-американський тип організації нотаріату заснований на правових звичаях. Нотаріуси цієї системи не наділені широкими повноваженнями, здебільшого, це засвідчення копій і підписів, підтвердження окремих фактів (наприклад, дати), зберігання оригіналів документів за бажанням та згодою зацікавлених осіб.

Система англо-американського типу характеризується тим, що кодифіковані закони тут нечисленні, джерелами правових норм є переважно прецеденти, утворені юридичною практикою. Для забезпечення основного принципу цивільного обігу – свободи угод передбачена можливість користуватися будь-якими доказами, тому нотаріальні акти, хоч і виступають частиною системи правових актів, не відіграють значної ролі у соціальному регулюванні.

У **підрозділі 3.3. «Щодо перспектив застосування нотаріальних актів як засобів фіксації результатів медіації в Україні»** обґрунтовано, що трансформаційні процеси сучасності породжують потребу у процедурах мирного врегулювання соціальних конфліктів, причому не тільки на геополітичному, а й на локальному рівнях, при вирішенні окремих категорій юридичних справ.

Нотаріуси, по суті, виконують функцію примирення протилежних інтересів. Ще до того, як умови акта повністю встановлені і схвалені сторонами, нотаріус зближує їх точки зору, підказує найбільш справедливе і відповідне інтересам кожного учасника рішення. Він прагне домогтися узгодження волі сторін, яке надалі втілюється в нотаріальному акті.

Тому можна твердити, що роль медіатора є характерною та цілком природною роллю нотаріуса. Сучасний нотаріат створює всі можливості, необхідні для дотримання і повного розкриття у процедурі медіації прав і свобод громадян.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено загальнотеоретичне узагальнення та запропоновано нові підходи до розуміння нотаріальних актів та їх ролі у сучасному праві. У результаті проведеного дослідження сформульовано нові положення, висновки теоретичного та практичного характеру, основними з яких є такі:

1. Визначено особливості методології дослідження нотаріальних актів у сучасному праві. В основу методології дослідження було покладено: системний, антропологічний, феноменологічний, герменевтичний, ціннісний та цивілізаційний підходи. Головними у дослідженні нотаріальних актів у сучасному праві є антропологічний та системний підходи. Сучасне право – відкрита система, яка постійно обмінюється інформацією із соціальним середовищем, в якому вона функціонує. Зв'язки між ними мають істотне значення для цих явищ, виступають як притаманні їм властивості, важливою особливістю яких є двосторонній характер. Саме застосування антропологічного підходу дає змогу повніше, глибше усвідомити місце нотаріальних актів у сучасному праві та скласти змістовне уявлення про нього.

2. Охарактеризовано сучасне право та досліджено специфіку його відображення у письмових актах. Сучасне право – це структурно-системна сукупність традиційних і новітніх правових норм офіційного та загальнообов'язкового характеру, спрямованих на регулювання суспільних відносин як внутрішньо-, так і міждержавного характеру, основою якої виступають природні права і свободи людини. Однією із ключових передумов ефективності дії сучасного права, безперечно, є його письмове вираження. Якісне формальне закріплення правових норм – це системоутворюючий елемент правового регулювання. Аналіз юридичної ситуації є лише основою для формування правового рішення, яке, своєю чергою, переважно має бути виражено у відповідному юридичному документі.

3. Обґрунтовано, що правовий акт – це заснована на правовій нормі форма вираження волевиявлення уповноваженого суб'єкта права, у якій фіксується результат юридичної дії за наслідками розгляду

юридичної справи. Таке волевиявлення здебільшого оформляється у вигляді письмового документа (акта-документа). До ознак правового акта належать такі: він виражає волю (волевиявлення) уповноваженого суб'єкта права, його владні веління; це волевиявлення має офіційний характер, обов'язкове для виконання; його соціальне призначення – регулювання суспільних відносин; завдяки такому волевиявленню встановлюються правові норми, а також виникають конкретні правовідносини; може бути актом-документом, зміст якого фіксується у документальній формі, і актом-дією, за допомогою якого виникає юридичний результат (усний наказ командира, жест представника поліції); таке волевиявлення являє собою юридичний факт, що спричиняє певні правові наслідки.

4. Здійснено класифікацію правових актів за такими критеріями:

- а) за критерієм юридичної субординації (нормативності) виокремлено нормативно-правові, індивідуально-правові та акти офіційного тлумачення;
- б) за формою вираження – письмові, усні та конклюдентні правові акти;
- в) за юридичною природою – самостійні та мутуальні правові акти.

5. Обґрунтовано, що під юридичною природою як критерієм класифікації правових актів слід розуміти правову категорію, яка відображає правоутворюючий взаємозв'язок юридичного факту і норми права, вказуючи не тільки на конкретні юридичні наслідки, а й розкриваючи сутність окремого правового феномена, його структуру, місце і роль серед інших правових явищ. Класифікація правових актів за критерієм їх юридичної природи охоплює такі види: самостійні та мутуальні. До самостійних належать правові акти, які формалізуються у самостійному (окремому) юридичному документі; до мутуальних – акти, які виражаються у формі взаємодії письмових правових актів. Найбільш важливою ознакою мутуальних актів виступає юридично значущий симбіоз двох правових актів.

6. Сформульовано визначення мутуального правового акта – це юридично обов'язкова форма вираження взаємодії письмових індивідуально-правових актів, завдяки якій один акт, складений відповідно до закону, забезпечує юридичну вірогідність та обов'язковість іншого документа, але окремо кожен із цих актів не має юридичної сили.

7. Доведено, що нотаріальні акти належать до письмових правових актів, а саме юридичних документів правозастосовного характеру, оскільки їм притаманні такі головні ознаки: видаються спеціально уповноваженими суб'єктами відповідно до закону, мають офіційний та обов'язковий характер, письмову форму та спрямовані на регулювання суспільних відносин. Понад те, вони покликані врегульовувати індивідуально-визначені відносини, а тому займають значне місце у системі сучасного права, відповідаючи вимогам сучасного індивідуалізованого суспільства як один із засобів розв'язання юридичних конфліктів.

8. Сформульовано визначення нотаріального акта та підготовлено рекомендацію щодо внесення змін до Закону України «Про нотаріат»,

а саме: необхідно доповнити його статтею 7-1 «Нотаріальні акти» такого змісту: «Нотаріуси фіксують формальне відображення нотаріальної дії у нотаріальних актах. Нотаріальні акти – це юридично обов’язкова форма вираження результату нотаріальних дій у письмових індивідуально-правових актах». Обґрунтована необхідність відокремлення нотаріальних актів від нотаріальних дій.

9. Проведено класифікацію письмових нотаріальних актів за критерієм їх юридичної природи та виокремлено такі їх види: мутуальні та самостійні нотаріальні акти. До мутуальних нотаріальних актів належать нотаріальні написи та засвідчення, до самостійних – свідоцтва, інші нотаріальні акти.

10. Встановлено юридично-технологічні складові створення нотаріальних актів: ясність, точність, простота й ефективність. Крім того, нотаріальний акт має відповідати вимогам законності та обґрунтованості, справедливості та доцільності. Текст нотаріального акта повинен бути логічно-послідовним, зв’язним, точним, чітким, зрозумілим, інформаційно повним, аргументованим, переконливим. Аргументація та висновки мають бути об’єктивними. Мові нотаріальних актів властива послідовність і логічність викладу, вмотивованість висновків, однозначність змісту.

11. Визначено особливості соціально-правового виміру нотаріату такі як його «соціальне призначення» та «соціальна цінність». Слід розуміти, що «соціальне призначення» нотаріату впливає з його сутності. Своєю чергою, сутність нотаріальної діяльності спрямована на охорону й захист цивільних прав та інтересів, орієнтована на служіння потребам соціуму, і саме в цьому розкривається її призначення і соціальна цінність. Через свою специфіку та еволюційний розвиток нотаріальна діяльність відіграє значну роль у функціонуванні громадянського суспільства.

12. Обґрунтовано, що інституціональна складова нотаріату містить у собі: 1) за функціональним критерієм: а) інститут призначення, б) інститут повноважень, в) інститут відповідальності; 2) за суб’єктним складом: а) державні та приватні нотаріальні контори, державні нотаріальні архіви; б) дипломатичні та консульські установи; в) посадові особи органів місцевого самоврядування; г) окремо уповноважені особи – головні лікарі, капітани морських суден, начальники експедицій, начальники медичної частини, командири військових частин, начальники місць позбавлення волі. Узагальнюючи, суб’єктів нотаріального процесу можна поділити на дві групи: 1) нотаріуси; 2) особи, наділені правом вчинення нотаріальних дій.

13. Досліджено, що в країнах, де діє система латинського нотаріату, нотаріальний акт вважається саме результатом фактичного оформлення нотаріальної дії. Нотаріальними актами, що стосуються будь-яких юридичних угод, є акти, засвідчені нотаріусом.

Нотаріальні акти у системі латинського нотаріату є особливою формою доказів, які не потребують додаткової верифікації і є підтвердженням законності. Нотаріальні акти мають як презумпцію законності, так і

презумпцію правильності їх змісту і можуть бути оскаржені виключно у судовому порядку. Нотаріальні акти наділені доказовою і виконавчою силою.

14. Виявлено, що нотаріальні і інші письмові акти не відіграють визначальної ролі у англо-американській системі нотаріату. До компетенції нотаріусів входять лише посвідчення документів і підписів. Нотаріальне посвідчення в тому сенсі, як воно розуміється в країнах латинського нотаріату, майже відсутнє. Англо-американська правова модель вирішення юридичних спорів заснована переважно на судовому прецеденті, тому основна увага приділяється показанням свідків як засобу доказування, зокрема, при дослідженні письмових доказів.

15. Обґрунтовано, що роль медіатора є характерною та цілком природною роллю нотаріуса. Сучасний нотаріат створює всі можливості, необхідні для дотримання і повного розкриття у процедурі медіації прав і свобод громадян. Ще до того, як умови акта повністю встановлені і схвалені сторонами, нотаріус зближує їх точки зору, підказує найбільш справедливе і відповідне інтересам кожного учасника рішення. Він прагне домогтися узгодження волі сторін, яке надалі втілюється в нотаріальному акті.

Участь нотаріуса в медіативних процедурах доцільна тому, що оформлення результатів досягнутих угод у нотаріальних актах надає їм незаперечності, забезпечуючи водночас необхідну конфіденційність позасудових контактів сторін. Фактично, нотаріальний акт, що закріплює досягнуто за допомогою нотаріуса-медіатора угоду, остаточно завершує конфлікт.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Дергільова О.Г. Соціально-правовий вимір нотаріату як особливого інституту правозахисної системи / О.Г. Дергільова // Вісник Запорізького національного університету : Юридичні науки : зб. наук. пр. / Запоріз. нац. ун-т. – Запоріжжя : Вид-во ЗНУ, 2015. – Вип. № 4(II). – С. 45–50.
2. Дергільова О.Г. Сучасні методологічні підходи в дослідженні правозахисної системи сучасної держави / О.Г. Дергільова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: юриспруденція : зб. наук. праць. – О. : Фенікс, 2015. – Вип. № 17. – Т. 1. – С. 64–68.
3. Дергільова О.Г. Інститути нотаріальної діяльності у сучасному праві: порівняльно-правове дослідження / О.Г. Дергільова // Науково-виробничий журнал «Держава та Регіони». Серія: «ПРАВО». – 2016. – № 3(53). – С. 4–12.
4. Дергільова О.Г. Правові акти: поняття, класифікація та соціальне призначення / О. Г. Дергільова // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції, 2016. – Вип. № 3. – С. 3–8.

5. Дергільова О.Г. Сучасне право та його розуміння, крізь призму верховенства права та співвідношення права і закону / О. Г. Дергільова // *Visegrad Journal of Human Rights*. – 2016. – № 4/1. – С. 76–83.

6. Дергільова О.Г. Мутуальні акти як особливий вид правових актів / О.Г. Дергільова // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. – Серія «Право». – 2016. – Вип. 41. – Т. 1. – С. 15–19.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

7. Дергільова О.Г. Особливості співвідношення правоохоронної та правозахисної діяльності / О. Г. Дергільова // *Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті: матеріали всеукр. наук.-практ. конференції* (м. Одеса, 26–27 лютого 2016 р.). – О. : Міжнародний гуманітарний університет. – 2016. – С. 9–12.

8. Дергільова О.Г. Історичні передумови формування нотаріальної діяльності / О.Г. Дергільова // *Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах : матеріали всеукр. наук.-практ. конференції* (м. Запоріжжя, 26–27 серпня 2016 р.). – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. – С. 13–18.

9. Дергільова О.Г. Критерії й вимоги складання нотаріальних актів / О.Г. Дергільова // *Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку: матеріали всеукр. наук.-практ. конференції* (м. Херсон, 10–11 лютого 2017 р.). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 10–15.

10. Дергільова О.Г. Нотаріальний акт як особливий різновид правових актів / О.Г. Дергільова // *Теоретичний аналіз і наукові дослідження юриспруденції у світовій науці : матеріали міжн. наук.-практ. конференції* (м. Київ, 16–17 грудня 2016 р.). – К., 2016. – С. 11–13.

АНОТАЦІЯ

Дергільова О.Г. Нотаріальні акти в системі правових актів сучасного права: загальнотеоретичне дослідження. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.01 – «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» (08 – Право). – Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2017.

У дисертації проведено загальнотеоретичний аналіз категорії «нотаріальні акти» та встановлено їх місце у системі сучасного права. Проаналізовано природу правових актів, їх види та форми прояву. Сформульовано визначення нотаріального акта, здійснено класифікацію нотаріальних актів за критерієм юридичної природи, на підставі якого виділено мутуальні та самостійні нотаріальні акти. До мутуальних нотаріальних актів належать документи, які виражені у формі юридично значущого симбіозу двох правових актів, до самостійних

– окремі документи, вірогідність яких не потребує будь-яких додаткових актів.

Здійснено порівняльно-правовий аналіз особливостей створення та застосування нотаріальних актів у різних системах нотаріату. Обґрунтовано необхідність і доцільність участі нотаріуса в медіативних процедурах.

Ключові слова: сучасне право, правовий акт, класифікація правових актів, нотаріальний акт, мутуальний правовий акт, юридична діяльність, юридичні технології створення нотаріальних актів, нотаріальні акти у різних системах нотаріату.

АННОТАЦИЯ

Дергилева Е.Г. Нотариальные акты в системе правовых актов современного права: общетеоретическое исследование. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук(доктора философии) по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права, история политических и правовых учений (08 – Право). – Национальный университет «Одесская юридическая академия». Одесса, 2017.

В диссертации проведен общетеоретический анализ категории нотариальные акты, установлено их место в системе правовых актов, на основании критерия юридической природы выделено самостоятельные и мутуальные нотариальные акты.

Обосновано, что на современном этапе развития общественных отношений признание человека высшей социальной ценностью предопределяет необходимость переосмысления базовых категорий юриспруденции и, прежде всего, права. Являясь универсальным социальным регулятором, право обеспечивает гармоничное существование общества и выступает одним из основных средств обеспечения таких общечеловеческих ценностей как свобода, справедливость, формальное равенство, демократия. Отражаясь в правовых актах, право непосредственно влияет на социум, раскрывая свою общесоциальную и юридическую ценность. Именно благодаря форме право становится фактически действующим в определенных пространственно-временных измерениях.

Антропологическая ориентированность и наличие механизмов реального воплощения в жизнь и защиты прав и свобод человека является системообразующими характеристиками современного права. Динамика экономических отношений и гражданского общества, решительные и системные шаги на пути евроинтеграционного развития нашего государства существенно повышают значение института нотариата в организации общественных отношений и обеспечении защиты и реализации прав и свобод граждан. С учетом этого значительно актуализируется роль нотариата

не только как органа превентивного правосудия, но и как правозащитного института, принимающего активное участие в частноправовой сфере.

Нотариальный акт представляется формальным отражением нотариального действия в юридически обязательной форме, определенным выражением результата нотариальных действий в письменных индивидуально-правовых актах.

Нотариальные акты относятся к юридическим документам правоприменительного характера. Им присущи следующие признаки: принимаются специально уполномоченными субъектами в соответствии с законом, имеют официальный и обязательный характер, выражены в письменной форме и направлены на регулирование общественных отношений. Более того, они ориентированы на решение индивидуальных вопросов, а соответственно, отвечают требованиям современного индивидуализированного общества как одно из средств решения юридических конфликтов.

Ключевые слова: современное право, правовой акт, классификация правовых актов, нотариальный акт, мутуальный правовой акт, юридическая деятельность, юридические технологии создания нотариальных актов, нотариальные акты в различных системах нотариата.

SUMMARY

Dergileva E.G. Notarial acts in the system of legal acts in modern law: general theoretical research. – Manuscript.

The thesis stands for a Candidate degree in Law, speciality 12.00.01 – “theory and history of state and law; history of political and legal doctrines” (081 – Law). – National University “Odessa Academy of Law”. Odessa, 2017.

The thesis provides general theoretical analysis of the category “notarial acts” and ascertains their place in modern law.

The nature of legal acts, their types and forms of their development are analyzed in the manuscript.

The author elaborates the definition of a notarial act, gives the classification of notarial acts using legal nature criterion, on the grounds of which mutual and independent notarial acts are allocated. Mutual notarial acts are documents expressed in the form of legally significant symbiosis of two legal acts whilst independent notarial acts are separate documents, the validity of which does not require any additional acts.

The comparative legal analysis of the features of creation and enforcement of various notarial acts in different notarial systems is accomplished in the thesis.

The author also substantiates the necessity and advisability of the notary participation in mediation procedures.

Keywords: modern law, legal act, classification of legal acts, notarial act, mutual legal act, legal activity, legal technologies of notarial acts creation, notarial acts in different notarial systems.

Підписано до друку 15.07.2017.
Формат 60×90/16. Ум.-друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.

Видавництво ПП «Фенікс»
Свідоцтво ДК № 1044 від 17.09.2002 р.
65009, м. Одеса, вул. Зоопаркова, 25. Тел.: 7777-591.

Підписано до друку 01.02.2017.
Формат 60×90/16. Ум.-друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.

Видавництво ПП «Фенікс»
Свідоцтво ДК № 1044 від 17.09.2002 р.
65009, м. Одеса, вул. Зоопаркова, 25. Тел.: 7777-591.

